

УДК 364-78:355(477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2025.61.5-12>

Віктор АЛЕЩЕНКО, д-р психол. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0003-1560-7318
e-mail: avi1953@ukr.net
Національний університет оборони України, Київ, Україна

Сергій ПОЗДИШЕВ, канд. психол. наук
ORCID ID: 0000-0001-7225-709X
e-mail: pokovol@meta.ua
Національний університет оборони України, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ

Вступ. На сьогодні військовий аспект соціальної роботи набуває все більшої актуальності, потребує значного посилення системи соціального забезпечення і соціальної допомоги населенню, належного соціального захисту військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету. Метою статті є дослідження військового аспекту соціальної роботи у Збройних силах України, розроблення підходів до її систематизації і створення діяльнісної моделі.

Методи. Для досягнення поставленої мети було використано такі наукові методи: аналізу, узагальнення, порівняння, систематизації наукових джерел із проблеми дослідження соціальної роботи у Збройних силах України.

Результати. Розкрито військовий аспект соціальної роботи у структурі соціогуманітарних наук, а також висвітлено її особливості як прикладної діяльності у Збройних силах України. Доповнено та розширено уявлення про значення організації соціальної роботи, специфічною метою якої є максимальне використання її суб'єктами правових, організаційних, виховних засобів під час виконання покладених обов'язків і наданих повноважень щодо соціальної роботи у Збройних силах України. Соціальну роботу розглянуто як систему в її органічному поєднанні із загальною системою соціальної роботи в державі, що дає змогу застосовувати відповідні методи надання допомоги, соціального супроводу людей, пов'язаних із військовою діяльністю, які потребують соціального захисту.

Висновки. Без застережень можна стверджувати, що ефективність бойової діяльності, бойовий дух особового складу на полі бою поряд з іншими чинниками значною мірою залежить від умілої організації соціальної роботи як важливого складника побудови сильного війська.

Ключові слова: соціальна робота, система, діяльнісна модель, соціальний захист, соціальний супровід, методи й технології соціальної роботи.

Вступ

Війна, розпочата російською федерацією в Україні, докорінно змінила життя людей. Нові проблеми, що виникли, є як матеріальними, так і соціально-психологічними, а зміни, що відбуваються, торкнулися багатьох громадян, зокрема військовослужбовців і членів їхніх сімей.

У цих умовах військовий аспект соціальної роботи набуває більшої актуальності й потребує значного посилення системи соціального забезпечення та надання соціальної допомоги населенню, забезпечення належного соціального захисту військовослужбовців та інших осіб, які беруть участь у захисті державного суверенітету. Труднощі адаптування українців до нових умов, а саме проблеми із соціалізацією, вимушене переселення, декларативність деяких пільг, соціальних і правових гарантій військовослужбовцям і членам їхніх сімей, недосконалість системи забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей житлом, недостатня кількість соціально-побутових об'єктів інфраструктури військових містечок, неспроможність наявної системи соціальної і професійної адаптації військовослужбовців до цивільного життя повною мірою забезпечити задекларовані в законодавстві України права військовослужбовців щодо дотримання цих гарантій значно впливають на морально-психологічний стан захисників держави. Це стосується і нової категорії отримувачів соціальних послуг – осіб, які постраждали внаслідок війни (через інвалідність, втрату годувальника, хворобу, вимушене переселення, безробіття тощо). Усі ці та інші проблеми відчутно впливають на ефективність і якість виконання завдань із захисту нашої держави (Верховна Рада України, 2023; Герасименко, & Горбенко, 2023).

Зазначені проблеми не можуть бути розв'язані без системного втручання посадових осіб і соціальних працівників, професійна діяльність яких пов'язана зі сферою надання допомоги людям в означених процесах соціального життя. Отже, потрібно системно розглянути теорію і практику військового аспекту соціальної роботи, визначити єдині погляди на її сутність, зміст та особливості в сучасних умовах.

Соціальна робота не може бути ефективною без розроблення сучасної нормативно-правової бази, побудови її ефективної системи й підготовки відповідних фахівців. Із цієї метою у ЗС України виконано такі кроки:

- запроваджується діяльність соціальних працівників у військових частинах;
- посилено соціальний складник у роботі ТЦК та СП;
- налагоджено взаємодію посадових осіб військових частин і ТЦК та СП з органами державної влади й місцевого самоврядування, громадськими організаціями, іншими об'єднаннями (спілками) в інтересах соціального супроводу військовослужбовців і членів їхніх сімей;
- передбачено вивчення і впровадження досвіду країн-партнерів, зокрема США, Канади, Великої Британії та інших країн НАТО (Герасименко, & Горбенко, 2023).

Без застережок можна стверджувати, що ефективність бойової діяльності, бойовий дух особового складу на полі бою поряд з іншими чинниками значною мірою залежить від уміло організованої соціальної роботи як важливого складника побудови сильного війська.

Огляд літератури. Найактуальнішими працями вітчизняних науковців і практиків із соціально-правової тематики є перші дисертаційні дослідження з проблематики, наукові доробки, статті у спеціальних виданнях. Проблеми

соціальної роботи у Збройних силах України досліджують В. Алещенко, О. Білов, С. Ветлінський, У. Гордієнко, В. Клос, М. Кравченко, В. Мулява, В. Пашинський, С. Ситняківський, І. Тімкін та ін. Цю тему висвітлювали й зарубіжні вчені: Дж. Дейлі та А. Рубін, М. Джонсон, Б. МакКензі, С. Мансон, К. Ханвей, А. Хасан, А. Хіллер та ін.

Серед найновіших науково-практичних праць заслуговує на увагу збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 травня 2023 року) "Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі. Current trends of the social work development in Ukraine and abroad". До збірника ввійшли тези доповідей і повідомлень учасників конференції про розвиток соціальних послуг і сервісів в Україні та зарубіжжі, роботу соціальних працівників у контексті викликів російсько-української війни, методики й технології соціально-педагогічної діяльності, основні напрями підготовки фахівців в умовах суспільних реформ, роль соціальної роботи в повоєнній відбудові України (Михайлишин, & Кулик, 2023).

У колективній праці фахівців науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗСУ "Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей" окреслено практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, описано систему соціального супроводу у Збройних силах України, види соціальних послуг, які можуть бути надані військовослужбовцям і членам їхніх сімей, родинам загиблих, зниклих безвісти й полонених, визначено основні етапи роботи із цими категоріями осіб (Герасименко, & Горбенко, 2023).

Результати дослідження проблеми ведення соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України висвітлено в науковій статті "Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України" (Логвінова, & Рассказова, 2021). Авторки розкрили поняття "соціальна робота", "соціальний захист", "соціальна послуга", які є основою для дослідження актуальної проблеми соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями. Охарактеризували сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями, указали на необхідність збагачення змісту такої роботи, зокрема розвитку соціально-психологічного, соціально-педагогічного, соціально-інформаційного напрямів, методів і технологій (індивідуальної, групової, сімейної терапії, консультування, психологічного супроводу). Набула чинності постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2023 року № 1050, якою визначено механізм реалізації експериментального проєкта із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних сил. Втілення в життя положень постанови дасть змогу посилити соціальну підтримку захисників і захисниць, їхніх родин.

З метою підвищення мотивації військовослужбовців, осіб рядового й начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських до належного виконання військового та службового обов'язку, підтримки таких осіб і піклування про членів їхніх сімей Кабінет Міністрів України визначив порядок роботи та діяльності служб супроводу в інтересах соціальної підтримки захисників і захисниць та членів їхніх родин. Відповідна постанова "Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей", розроблена Міністерством оборони та Генеральним штабом ЗСУ, була прийнята 20 серпня

2024 року на засіданні уряду й уже впроваджується (Кабінет Міністрів України, 2024).

З огляду на зазначене наголосимо, що на сьогодні у ЗС України, на жаль, немає чітко визначеної системи соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їхніх сімей, тому питання дослідження її сучасного стану є надзвичайно актуальним і значущим як для українського суспільства загалом, так і для соціальних працівників та інших фахівців сфери соціальної роботи.

Метою статті є дослідження військового аспекту соціальної роботи у ЗСУ, розроблення підходів до її систематизації і створення діяльної моделі.

Методи

У процесі дослідження використано такі методи: аналізу, узагальнення, порівняння, систематизації наукових джерел із дослідження соціальної роботи у ЗС України.

Результати

Соціальна робота у ЗС України – відносно новий для українського суспільства феномен, важливою сутнісною особливістю якого є спрямованість на реалізацію політичних, соціально-економічних прав особистості, персоналу ЗС України, їхніх соціальних, культурних і духовних запитів (Верховна Рада України, 2023; Головатий, 2005; Туленков, 2016).

У складних соціально-психологічних умовах солдати й офіцери, покликані захищати державу, самі потребують соціального захисту й допомоги, тому стають об'єктами соціальної роботи. Важливість їхньої підтримки саме засобами соціальної роботи впливає із самої сутності цієї науково-практичної галузі.

Соціальна робота з військовослужбовцями – це комплекс соціально-правових, інформаційних та організаційних заходів, спрямованих на сприяння військовослужбовцям, працівникам і членам їхніх сімей у реалізації прав і гарантій, установлених законами України та іншими законодавчими актами, що забезпечують нормальну життєдіяльність, сумлінне ставлення до виконання службових обов'язків.

Характеризуючи сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями як науково-практичну проблему, можна узагальнити, що основна мета соціальної роботи із цієї категорією осіб полягає у відновленні фізичних і психічних сил тих, кому надають допомогу, теоретичному обґрунтуванні принципів, методів та умов реалізації соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців, розширенні й посиленні підготовки професіоналів у сфері соціальної роботи, внесенні елементів соціальної справедливості, яка в них є дуже загостреною. Зауважимо, що найбільшою проблемою на сьогодні є створення ефективної моделі надання соціальних послуг і залучення кваліфікованих фахівців, здатних надавати якісні соціальні послуги військовослужбовцям на всіх рівнях.

Аналіз основних підходів до розуміння суті, змісту і структури соціальної роботи у ЗС України, нормативно-правового забезпечення її організації та практичної реалізації дав змогу спроектувати її діяльну модель (рис. 1).

Загальною метою соціальної роботи у ЗС України є створення необхідних соціальних умов для успішної діяльності військовослужбовців під час підготовки та ведення бойових дій (операцій). Досягнення визначених конкретних цілей передбачає розв'язання низки завдань, як-от:

- організація і реалізація впливу на військовослужбовця для його соціалізації у військовому середовищі, забезпечення оптимального входження воїна у військовий колектив;

- забезпечення удосконалення соціального військового середовища на користь військовослужбовця;

- оптимізація взаємодії військовослужбовця і соціального військового середовища, військового соціуму (АрміяInform, 2023а; Савицький, 2012).

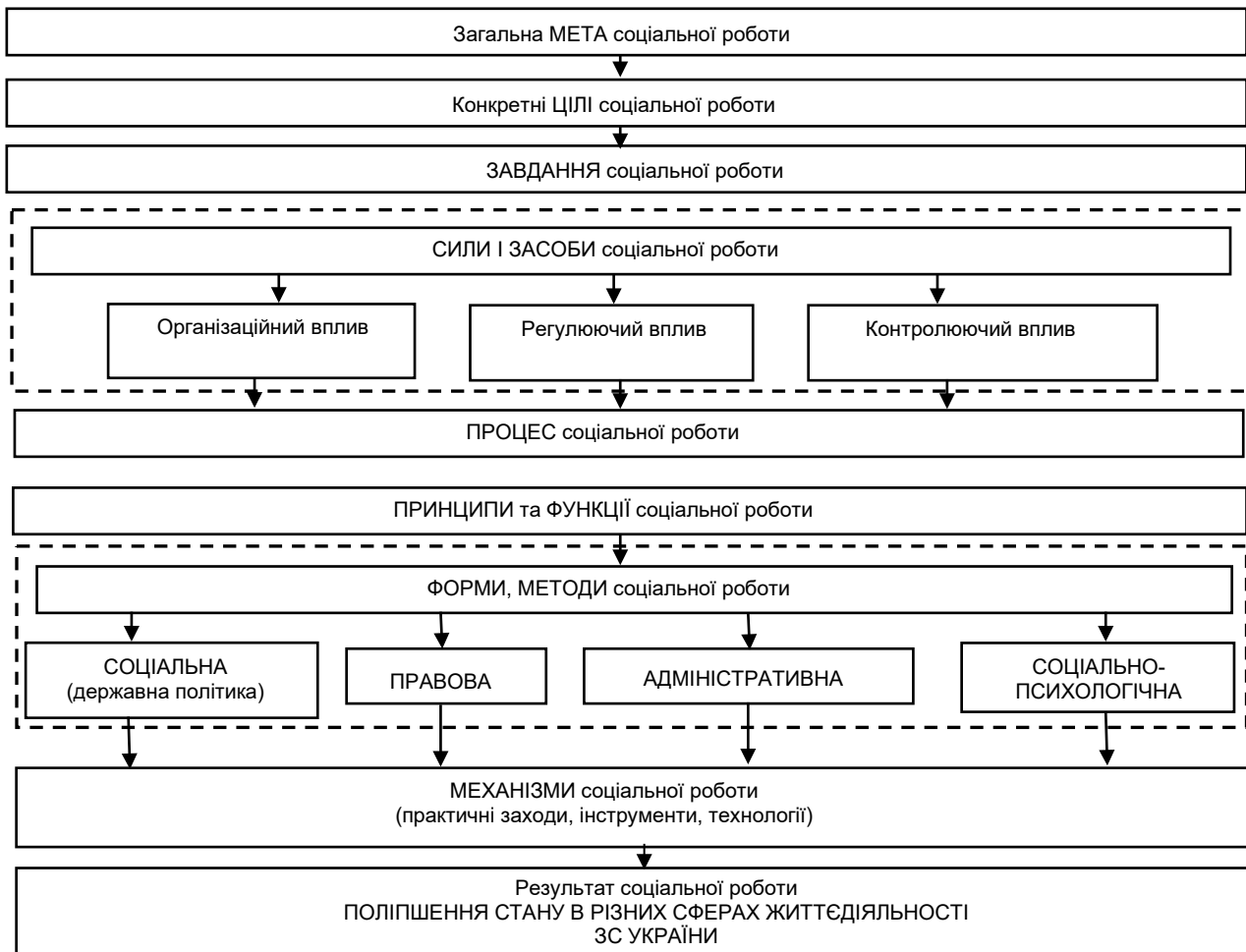

Рис. 1. Діяльнісна модель соціальної роботи

Загальною метою соціальної роботи у ЗС України є створення необхідних соціальних умов для успішної діяльності військовослужбовців під час підготовки та ведення бойових дій (операцій). Досягнення визначених конкретних цілей передбачає розв'язання низки завдань, як-от:

- організація і реалізація впливу на військовослужбовця для його соціалізації у військовому середовищі, забезпечення оптимального входження воїна у військовий колектив;
- забезпечення удосконалення соціального військового середовища на користь військовослужбовця;
- оптимізація взаємодії військовослужбовця і соціального військового середовища, військового соціуму (АрміяInform, 2023а; Савицький, 2012).

Основними принципами соціальної роботи у ЗС України є: законність і дотримання прав людини; добровільність; комплексність і системність використання прийомів та засобів; гуманність і незалежність; прозорість і громадський контроль за діяльністю органів, відповідальних за соціальну роботу у військах (силах); відповідність завдань соціальної роботи до рівня фінансово-економічного забезпечення (АрміяInform, 2023а).

До функцій військової соціальної роботи належать: інформаційна; пояснювальна; комунікативна; організаційна;

правозахисна; запобіжна; психологічна; педагогічна; рекламно-пропагандистська й соціально-економічна (АрміяInform, 2023а).

Основними методами сучасної соціальної роботи з військовослужбовцями є соціальна профілактика, реінтеграція та соціальна підтримка. Соціальна профілактика – діяльність, спрямована на запобігання особистісним проблемам, подолання їх причин; соціальна реабілітація – діяльність, спрямована на подолання наслідків проблем, відновлення стану соціального функціонування; соціальна підтримка – поняття, використовуване у психології для опису різних форм надання допомоги й підтримки, які людина отримує від свого соціального оточення (матеріальної, емоційної, інформаційної або інструментальної).

Основними напрямками здійснення у ЗСУ соціального і правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, працівників є:

- удосконалення законодавства України з питань соціального і правового захисту;
- організація моніторингу соціальних процесів у військових частинах і підрозділах, попередження виникнення і нейтралізація випадків соціальної напруги у військових колективах;

• реалізація заходів правового й соціального захисту особового складу;

• інформаційно-роз'яснювальна робота у військових частинах, гарнізонах, зокрема через засоби масової інформації, соціальні мережі тощо, з питань пільг, прав і соціальних гарантій, механізмів і шляхів їх набуття та отримання;

• співпраця посадових осіб військових частин з органами державної влади й органами місцевого самоврядування, інститутами громадськості у ЗСУ, Громадською радою при Міністерстві оборони України, об'єднаннями громадян, професійними спілками тощо;

• адресна робота з військовослужбовцями та членами їхніх сімей, працівниками, які потребують посиленої допомоги й підтримки, у першу чергу військовослужбовцями, які дістали тяжких поранень, контузії, каліцтва, особами, що мають особливі потреби, тяжкохворими;

• забезпечення роботи телефонів довіри, своєчасний розгляд пропозицій, скарг і заяв громадян із питань соціального і правового захисту, їх оперативне розв'язання;

• організація і проведення цільових військово-соціологічних опитувань і досліджень;

• сприяння соціальній і професійній адаптації військовослужбовців, які звільняються з військової служби, і членів їхніх сімей;

• реалізація заходів щодо шефства у ЗСУ;

• організація та контроль процесу оздоровлення і відпочинку дітей в оздоровчих таборах ЗСУ;

• моніторинг дотримання у ЗСУ принципу гендерної рівності (Міністерство оборони України, 2016).

Оптимізація сучасних технологій соціальної роботи з військовослужбовцями можлива за виконання таких умов: розширення обсягів послуг у національній мережі соціальних служб, створення альтернативних центрів надання соціальних послуг; збільшення кількості спеціально підготовлених і з відповідним досвідом фахівців із соціальної роботи у воєнних умовах для розв'язання проблем військовослужбовців; організації взаємодопомоги сім'ями військовослужбовців; формування ефективної соціальної політики держави, особливо у сфері соціального захисту воїнів (Логвінова, & Рассказова, 2021).

Засоби реалізації складників соціальної роботи (політичного, правового, економічного, соціально-психологічного, освітнього, культурного, духовно-етичного) спрямовані на розв'язання таких питань: надання соціальної допомоги й підтримки; реалізації програм і заходів, спрямованих на адаптацію програм профорієнтації і програм підтримки ветеранів; соціального та правового захисту; гарантування прав і свобод. Водночас існують певні розбіжності у трактуванні різними науковцями значених технологій соціальної роботи, що пов'язано з різноманітністю методологічних підходів, застосовуваних у сучасній соціальній роботі.

У ЗС України професійний проєкт соціальної роботи перебуває на етапі розвитку. Необхідно узгодити понятійно-категоріальний апарат, виробити власну наукову базу знань, розробити належне законодавче підґрунтя тощо. Особливо актуальним є узгодження змісту професійної підготовки фахівців на третьому рівні вищої освіти із соціальної роботи як професійної діяльності й академічної дисципліни на основі компетентнісного підходу.

Війна вплинула й на діяльність Національного університету оборони України. Підготовка в ньому фахівців із соціальної роботи у Збройних силах спрямована на формування

основних і спеціалізованих компетентностей, знань про соціальну роботу як професію, академічну дисципліну та її викладання. Це, у свою чергу, має сприяти тому, що випускники збагачуватимуть власну наукову базу знань із соціальної роботи й формуватимуть професійну ідентичність соціальної роботи у ЗС України. Також слід урахувати, що підсистема соціальної роботи у ЗС України є складником загальної системи соціальної роботи:

• своєрідною формою діяльності, що стосується людини, життя якої певним чином пов'язане з військом;

• наукою про закономірності соціальної роботи, її методи, принципи, технології, у якій висвітлено практично перетворювальну благодійну практику у військовому соціумі;

• навчальною дисципліною, що, ґрунтуючись на положеннях теорії соціальної роботи, у своєму змісті відображає особливості практики соціального обслуговування у військовому соціальному середовищі (Савицький, 2012).

Зазначені обставини дають усі підстави виокремити соціальну роботу як самостійний напрям діяльності командирів, інших посадових осіб, органів військового управління. Така практика має специфічні ознаки, власне правове підґрунтя, є важливим чинником успішного розв'язання соціальних проблем у військових частинах і гарнізонах, в окремих військовослужбовців. Важливо, що до загальних обов'язків командирів (начальників) належать дотримання принципів соціальної справедливості та соціальний захист військовослужбовців.

Система соціальної роботи у ЗС України – це сукупність специфічних цілісних соціальних відносин, у яких перебувають індивіди, що проходять військову службу. Ця система є сукупністю взаємозалежних компонентів, які впливають на свідомість і поведінку особового складу, щоб формувати у нього якості громадян, підтримувати й відновлювати морально-психологічний стан підрозділів і військових частин, формувати соціально-психологічні характеристики (рис. 2).

Відповідно до положень керівних документів і на основі військової практики виокремлюють такі системні компоненти соціальної роботи, як цілі, завдання, функції, принципи, форми та методи, що становлять змістово-теоретичний аспект системи соціальної роботи у військах (силах). Водночас її іншим, організаційно-практичним аспектом є суб'єкти й об'єкти, сили й засоби, організаційні форми. Отже, розуміння формування системи соціальної роботи – це тривалий процес, в основу якого покладено національні традиції, міжнародний досвід, креативність сучасного суспільства, можливості держави.

Соціальна робота передбачає послаблення чинників, що дестабілізують соціум, проведення заходів для запобігання конфліктам, забезпечення рівноваги, стабільності у військових колективах. Життєво важливі проблеми військовослужбовців є найважливішим дороговказом у соціальній роботі, тому важливо зберегти їхні фізичні та психічні сили, скоригувати особистісні настанови.

Система професійної військової освіти у сфері соціальної роботи має концептуалізувати її теорію і практику. Для цього потрібно навчатися методів теоретичного пояснення модельних ситуацій, набувати навичок використання понятійного апарату конкретних теорій, не спрощувати пояснення різних компонентів аналізованої ситуації (мотивів поведінки її учасників, цілей і методів втручання соціального працівника тощо).

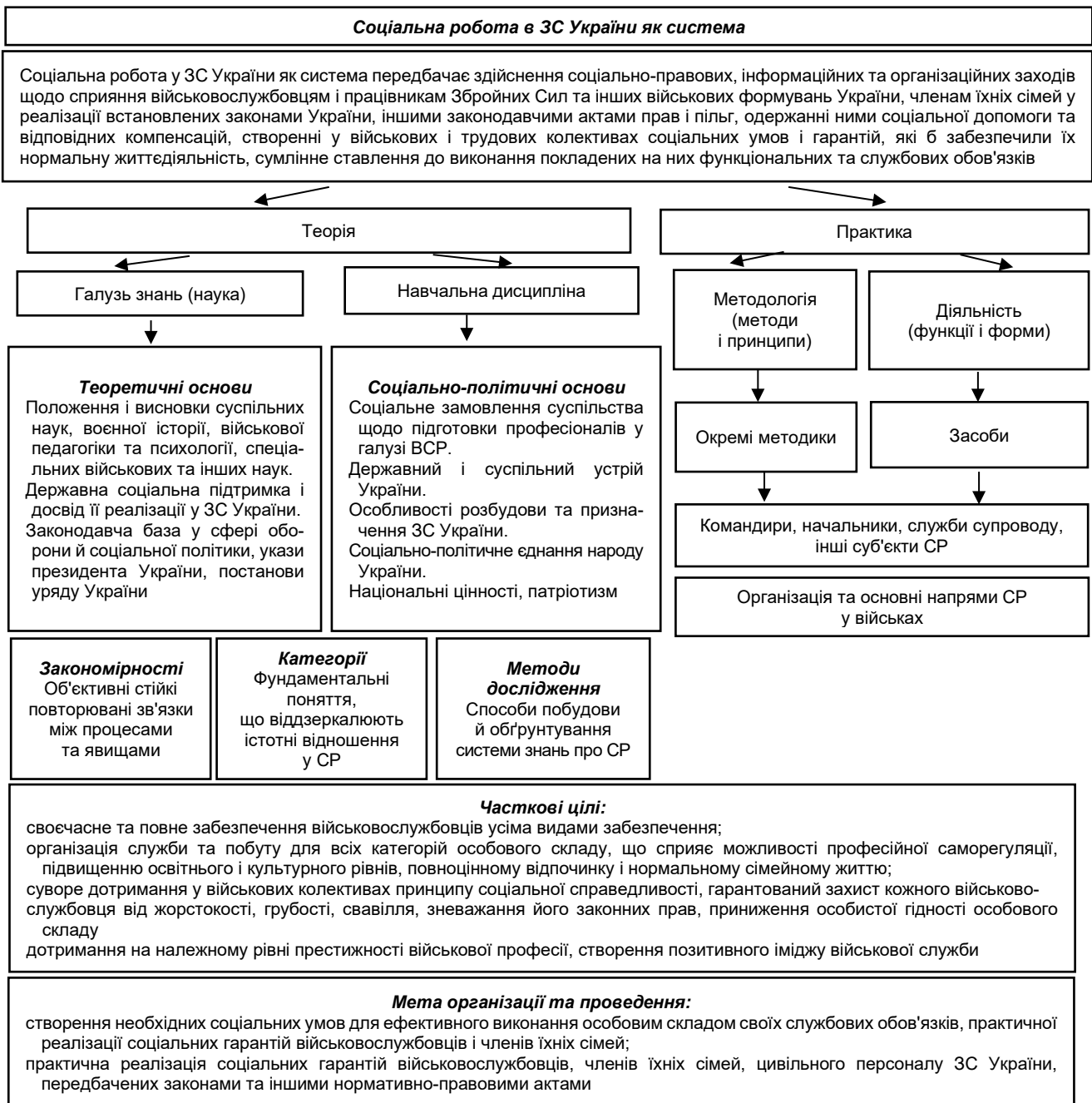

Рис. 2. Військово-соціальна робота як система

У цілому соціальна робота покликана вирішити завдання пошуку інституційних форм ефективної взаємодії теорії та практики. На цей час серед них можна виокремити вивчення теоретичних основ військових аспектів соціальної роботи, участь керівництва, дослідників, викладачів у розробленні цільових соціальних програм і соціальних законопроектів, проведення науково-практичних конференцій і семінарів для обговорення актуальних проблем, зокрема впровадження інноваційних методів і технологій.

Однією з головних передумов розвитку соціальної роботи є створення науково-методичної бази, що дасть змогу забезпечити безперервне взаємозбагачення її теорії та практики. Для цього необхідно шукати нові напрями діяльності, розробляти додаткові організаційні форми, що сприятимуть взаємодії, створенню і налагодженню співробітництва між дослідниками та спеціалістами.

Практика соціальної роботи дає змогу апробувати й утілити в життя ідеї та методи, напрацьовані в межах різних теорій, при цьому проаналізувати проблемні питання і розв'язати суперечності соціального життя. Діалектика теорії та практики, їх взаємодія і взаємопроникнення, єдність зумовлюють ефективність усієї соціальної роботи.

Наголосимо, що об'єктом професійної соціальної роботи в суспільстві є люди, які опинилися у важкій життєвій ситуації: інваліди, люди похилого віку, хворі, нездатні до самообслуговування, сироти, малозабезпечені, безробітні, ті, хто не має певного місця проживання, самотні тощо. Дещо інше спрямування має соціальна робота у військовому середовищі: військовослужбовець не обмежено працездатний, а обмежений у можливостях вести додаткову трудову діяльність для підвищення свого добробуту.

Об'єктом соціальної роботи слід вважати всіх військово-службовців, які проходять військову службу у Збройних силах, а також їхні сім'ї. Через особливості військової служби й необхідність виконання Збройними силами специфічних функцій в інтересах держави потрібно застосовувати специфічні форми й методи соціальної роботи.

Нині у Збройних силах України бракує соціальних працівників, які б ефективно впроваджували соціальну роботу, проводили ґрунтовні наукові дослідження у зазначеній галузі, хоча в окремих військових навчальних закладах уже триває підготовка фахівців.

Важливим напрямом діяльності на цей час є підготовка фахівців за спеціальністю "Соціальна робота у військах (силах)". У ЗСУ на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка з вересня 2023 року розпочато підготовку курсантів за спеціальністю "Соціальна робота" (АрміяInform, 2023b). З вересня 2024 року в Національному університеті оборони України розпочато підготовку фахівців за спеціальністю "Організація соціальної роботи у Збройних Силах України" оперативного рівня. Розглядаючи її військовий аспект, наголосимо, що в його основу покладено уніфікований, комплексний і стратегічно скоординований підхід до розбудови системи залучення, розвитку й формування професійного ставлення до соціальної роботи в майбутніх працівників соціальної сфери, а також передбачено розвиток наукового підходу до розв'язання проблем людей у погонях.

На сьогоднішня робоча група університету розробила **освітньо-професійну програму** – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених програмою результатів навчання, які дають право на отримання визначеної освітньої або освітньо-професійної кваліфікації.

У військах (силах) розгортаються вертикальні системи управління та соціального супроводу, зокрема триває запровадження діяльності соціальних працівників у військових частинах, посилюється соціальний складник територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, налагоджується взаємодія між представниками організацій соціальної допомоги для ефективного соціального супроводу військовослужбовців.

Активно триває вивчення та впровадження досвіду країн-партнерів, насамперед США, ФРН, Канади, Великої Британії та інших країн НАТО. У багатьох країнах світу, як наголошують А. Хасан, С. Мансон, Дж. Дейлі та А. Рубін, такі завдання виконують військові соціальні працівники (military social workers). Їхню діяльність інституціалізовано в окремий напрям соціальної роботи (Hassan, 2012; Munson, 1999; Rubin, 2013). Наприклад, у США військово-соціальна робота має власну організаційну структуру, нормативно-правове регулювання, стандарти надання послуг, передбачає освітньо-кваліфікаційні вимоги до військових соціальних працівників, специфічну професійну підготовку й дотримання етичних принципів. Посади військових соціальних працівників запроваджені при Міністерстві оборони США, а робота з ветеранами стала настільки актуальною, що для її координації було створено Міністерство у справах ветеранів (Гусак, & Нескородяна, 2016).

На цей час у ЗС України посад військових соціальних працівників у силових структурах і відомствах ще немає. Структурні підрозділи Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних сил України, які опікуються соціальними питаннями, активно співпрацюють із Міністерством соціальної політики України. Так, розпочато

низку спільних пілотних проєктів, що передбачають упровадження соціальних служб у військових частинах на рівні батальйонів і бригад із залученням фахівців відомства, налагоджено спільну підготовку спеціалістів територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки й державних установ "Територіальні медичні об'єднання Міністерства внутрішніх справ" із питань соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, родин загиблих, безвісти зниклих і полонених військовослужбовців (АрміяInform, 2023a).

Військово-соціальна робота є однією з професійних функцій командирів військових частин (підрозділів) та їхніх заступників. Це інтегративна діяльність, спрямована на розв'язання комплексу соціально-економічних, соціально-психологічних, соціально-медичних і соціально-педагогічних завдань, пов'язаних із забезпеченням державних гарантій гідного рівня життя військовослужбовців та їхнього соціального благополуччя. З огляду на це вважаємо за доцільне запровадження інституту військового омбудсмена для контролю за дотриманням законних прав та інтересів військовослужбовців.

Пріоритетним завданням на сьогодні є створення дієвого механізму соціального супроводу військовослужбовців, членів їхніх сімей, родин загиблих, зниклих безвісти та полонених військовослужбовців посадовими особами військових частин, ТЦК та СП для належного надання їм ефективних і якісних соціальних послуг. У ході соціальної підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей потрібно поєднувати належне матеріальне забезпечення та соціальний супровід, надаючи такі соціальні послуги: соціальну адаптацію військовослужбовців і членів їхніх сімей до військового життя; представництво інтересів військовослужбовців в органах державної влади; консультування військовослужбовців і членів їхніх сімей із питань реалізації належних їм пільг і гарантій; соціальну реабілітацію та адаптацію; підготовку військовослужбовців до цивільного життя після звільнення з військової служби тощо (АрміяInform, 2023a).

У сучасних умовах соціальна робота у Збройних силах України є своєрідним спеціалізованим видом соціальної діяльності держави, що передбачає визначення шляху до отримання повноцінної допомоги й підготовку відповідних фахівців для духовного оздоровлення осіб, пов'язаних із військом, що потребують соціального захисту та підтримки.

Дискусія і висновки

1. За результатами дослідження з'ясовано, що *соціальна робота у Збройних силах України* – це система узгоджених, цілеспрямованих організаційних, правових, соціально-економічних і виховних заходів, які проводять органи державної влади, військове керівництво, посадові особи Збройних сил, щоб забезпечити соціальне обслуговування військовослужбовців, соціальну профілактику й соціальну підтримку, спрямовані на реалізацію соціальних гарантій, передбачених законами та іншими нормативно-правовими актами. Це сучасний напрям теорії і практики соціальної роботи, яка є *складною, але надзвичайно важливою сферою діяльності* у ЗС України й вимагає від фахівців високого рівня підготовки.

2. Розроблену систему соціальної роботи доцільно розглядати як сукупність взаємозалежних компонентів, призначених для впливу на свідомість і поведінку особового складу з метою формування у нього якостей воїнів-громадян, а також підтримки та відновлення морально-психологічного стану підрозділів і частин. Цілісність та єдність соціальної роботи як системи виявляються в закономірній зумовленості всіх її компонентів і зв'язків, а її

функціонування об'єктивно необхідне Збройним силам України для успішного виконання місії забезпечення оборони держави. Практичне значення побудованої діяльній моделі соціальної роботи полягає у тому, що її можна розглядати як самостійний вид діяльності.

3. Головним організатором соціальної роботи у військах (силах) є командир, який спрямовує діяльність службових посадових осіб на її організацію у підрозділах і загалом військовій частині. Крім того, командир видає накази та інші нормативно-правові акти з питань військового управління, реалізуючи законодавство щодо соціального захисту особового складу під час підготовки й ведення бойових дій.

4. Служби супроводу військовослужбовців і членів їхніх сімей доцільно створити в органах військового управління, військових частинах, навчальних військових центрах і закладах на базі структурних підрозділів, до повноважень яких належить питання забезпечення соціального захисту, або штатних посад за відповідними напрямками соціальної роботи. За потреби до виконання завдань служби супроводу можуть бути залучені представники інших служб.

Отже, соціальну роботу організовують і проводять із метою створення соціальних умов для ефективного виконання особовим складом своїх службових обов'язків, практичної реалізації соціальних гарантій військовослужбовців і членів їхніх сімей, передбачених законами та іншими нормативними правовими актами для мирного й воєнного часу.

На нашу думку, доцільно зосередити зусилля на організації соціальної роботи у військах (силах), що діють на головних напрямках бойових дій і виконують найвідповідальніші бойові завдання, ужити заходів для створення її ефективної організаційної структури (вертикалі) та підготовки кадрів, сформувати обсяг державного замовлення на підготовку фахівців оперативного рівня.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та впровадженні сучасної концепції розвитку соціальної роботи в ЗС України.

Внесок авторів: Віктор Алещенко – написання (оригінальна чернетка); Сергій Поздишев – написання (перегляд і редагування).

Список використаних джерел

- АрміяInform. (2023a). *Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей – це питання, яке завжди на часі*. <https://armyinform.com.ua/2023/04/22/soczialna-pidtrymka-vijskovosluzhbovcziv-ta-yihnih-simej-cze-pytannya-yake-zavzhdy-na-chasi/>.
- АрміяInform. (2023b). *Триває підготовка до першого набору курсантів за фахом "Соціальна робота у військах (силах)"*. <https://armyinform.com.ua/2023/07/03/tryvaye-pidgotovka-do-pershogo-naboru-kursantiv-za-fahom-soczialna-robota-u-vijskah-sylah/>.
- Верховна Рада України. (2023). *Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю* (Закон України від 10.04.2023 № 3022-IX). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#top>
- Герасименко, О. В., & Горбенко, І. М. (2023). *Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки* (В. Ключков, Ред.). НДЦГП ЗС України.
- Головатий, М. Ф. (2005). *Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник*. МАУП.
- Гусак, Н. Є., & Нескородяна, О. П. (2016). *Військові соціальні працівники в Сполучених Штатах Америки*. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a47cba95-ac1f-4740-80ed-2648751abd0a/content>.

Кабінет Міністрів України. (2024). *Деякі питання впровадження діяльності служб супроводу військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, поліцейських та членів їх сімей* (постанова від 20.08.2024 № 948). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF#Text>

Логвінова, О., & Рассказова, О. (2021). Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2(7), 61–72. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244086](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244086)

Михайлишин, Г. І., & Кулик, І. В. (2023). Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі. *Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р.)*. НАІР.

Міністерство оборони України. (2016). *Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України* (наказ Міністерства оборони України від 19.01.2016 № 27). https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU2016_27.pdf

Савицький, В. І. (2012). *До питання про предмет військової соціальної роботи*. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/1/20.pdf>

Тулєнков, М. (2016). Соціальний захист у науковому дискурсі. *Релігія та соціум*, 1–2, 104–113. http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2016_1-2_16

Hassan, A. (2012). *Social work practice with the military*. John Wiley & Sons.

Munson, C. (1999). *Social work practice in the military*. Routledge.

Rubin, A. (2013). *Handbook of military social work*. John Wiley & Sons.

References

- ArmyInform. (2023a). *Social support for military personnel and their families is an issue that is always timely* [in Ukrainian]. <https://armyinform.com.ua/2023/04/22/soczialna-pidtrymka-vijskovosluzhbovcziv-ta-yihnih-simej-cze-pytannya-yake-zavzhdy-na-chasi/>
- ArmyInform. (2023b). *Preparations for the first intake of cadets in the specialty "Social work in the army (forces)" are underway* [in Ukrainian]. <https://armyinform.com.ua/2023/07/03/tryvaye-pidgotovka-do-pershogo-naboru-kursantiv-za-fahom-soczialna-robota-u-vijskah-sylah/>
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Some issues of implementing the activities of escort services for military personnel, rank and file and command staff of the civil defense service, police officers and members of their families* (resolution of 20.08.2024 No. 948) [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948-2024-%D0%BF#Text>
- Gerasymenko, O. V., & Horbenko, I. M. (2023). *Social support of military personnel of the Armed Forces of Ukraine and their family members: practical aspects of the activities of officials of military units, territorial recruitment centers and social support*. NDCGP of the Armed Forces of Ukraine [in Ukrainian].
- Gusak, N. Ye., & Neskorodyana, O. P. (2016). *Military social workers in the United States of America* [in Ukrainian]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a47cba95-ac1f-4740-80ed-2648751abd0a/content>
- Hassan, A. (2012). *Social work practice with the military*. John Wiley & Sons.
- Holovaty, M. F. (2005). *Social policy and social work: a terminological and conceptual dictionary*. MAUP [in Ukrainian].
- Logvinova, O., & Rasskazova, O. (2021). Social work with military personnel and their families in conditions of a protracted conflict in eastern Ukraine. *Social work and social education*, 2(7), 61–72 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244086](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244086)
- Ministry of Defense of Ukraine. (2016). *On approval of the Instruction on the organization in the Armed Forces of Ukraine of social and legal protection of military personnel, conscripts and reservists called up for training (or verification) and special training, and members of their families, employees of the Armed Forces of Ukraine* (Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated 19.01.2016 No. 27) [in Ukrainian]. https://www.mil.gov.ua/content/other/MOU2016_27.pdf
- Munson, C. (1999). *Social work practice in the military*. Routledge.
- Mykhailishyn, G. Y., & Kulyk, I. V. (2023). Current trends in the development of social work in Ukraine and abroad. *Materials of the 1st International Scientific and Practical Conference* (Ivano-Frankivsk, May 19–20, 2023). NAIR [in Ukrainian].
- Rubin, A. (2013). *Handbook of military social work*. John Wiley & Sons.
- Savitskyi, V. I. (2012). *On the subject of military social work* [in Ukrainian]. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/1/20.pdf>
- Tulenkov, M. (2016). Social protection in scientific discourse. *Religion and society*, 1–2, 104–113 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/relsoc_2016_1-2_16
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *On social work with families, children and youth* (Law of Ukraine dated 10.04.2023 No. 3022-IX) [in Ukrainian]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#top>

Отримано редакцією журналу / Received: 20.12.24

Прорецензовано / Revised: 07.01.25

Схвалено до друку / Accepted: 15.01.25

Viktor ALESHCHENKO, DSc (Psychol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-1560-7318
e-mail: avi1953@ukr.net
National University of Defense of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Serhiy POZDYSHEV, PhD (Psychol.)
ORCID ID: 0000-0001-7225-709X
e-mail: pokovol@meta.ua
National University of Defense of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SOCIAL WORK IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE: THE MILITARY ASPECT

Background. *Today, the military aspect of social work is gaining more and more relevance, requiring a significant strengthening of the system of social security and social assistance to the population, proper social protection of military personnel and other persons participating in the protection of state sovereignty. The purpose of the article is to study the military aspect of social work in the armed forces of Ukraine, to develop approaches to its systematization and to create an effective model.*

Methods. *The following methods were used in the research: analysis, generalization, comparison, systematization of scientific sources on the problem of social work research in the Armed Forces of Ukraine.*

Results. *The article reveals the military aspect of social work in the structure of socio-humanitarian sciences, and also highlights its features as an applied activity in the Armed Forces of Ukraine. The concept of the importance of the organization of social work, the specific goal of which is the maximum use of legal, organizational, and educational means by its subjects during the performance of assigned duties and granted powers regarding social work in the Armed Forces of Ukraine, was supplemented and expanded. Social work is considered as a system in its organic combination with the general system of social work in the state, which makes it possible to apply appropriate methods of providing assistance and social support to people connected with military activities who need social protection.*

Conclusions. *Without reservations, it can be stated that the effectiveness of combat activities, the fighting spirit of personnel on the battlefield, along with other factors, largely depends on the skillful organization of social work as an important component of building a strong army.*

Keywords: *social work, system, activity model, social protection, social support, methods and technologies of social work.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в прийнятті рішення про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.